

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

СОКОЛОВА ВІОЛЕТТА ВАСИЛІВНА

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ Й ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ
З ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ БОГДАНА ЛЕПКОГО "МАЗЕПА"

Спеціальність ІО.ОІ.ОІ.- українська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
канддата філологічних наук

Одеса - 1997

Дисертація є рукопис

Дисертація виконана в Одеському державному університеті
імені І.І.Мечникова.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
ПРИСОВСЬКИЙ ЄВГЕН МИКОЛАЙОВИЧ

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
ПОГРЕБЕННИК ФЕДІР ПЕТРОВИЧ;
кандидат філологічних наук, доцент
ПАНЬКОВ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Провідна установа – Чернівецький державний університет
імені Ю.А.Федьковича

Захист відбудеться "22" травня 1997 р.
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.05.01.11.
для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук в Одеському державному університеті імені
І.І.Мечникова / 270058, м. Одеса, Французький бульвар 24/26,
ауд. 91/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова.

Автореферат розісланий "15" квітня 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЛФ Н.Ф.Пашковська

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00752944 (V)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У наш час питання відродження української державності, потреба глибокого вивчення несфальсифікованої історії рідної література, а отже, повернення читачеві обриваних та замовчуваних імен митців, справжніх патріотів і гуманістів - зумовили потребу написання дисертації.

Обрана тема досі не стала у нас об'єктом окремого, спеціального наукового дослідження, оскільки радянське літературознавство наголошувало на антилядських мотивах творчості Б.Лепкого, називало його роман "Мазепа" "суцільним історичним фальшем"¹; а самого автора - класовим ворогом, націоналістом, західноукраїнським фашистом. Такий безжалювий вирок мав фатальні наслідки щодо наступної долі "Мазепа" - твір більше як на п'ятдесят років було вилучено з літературного процесу України.

Але, незважаючи на оцінку В.Державіна, роман Б.Лепкого "Мазепа" не перестав цікавити літературних критиків. У 1942 році Ю.Бойко високо оцінив твір Лепкого як такий, що цікавий своїм філософським змістом, постійним підкреслюванням глибокого зв'язку "українських історичних традицій" із нинішнім духовним життям українського народу². Проте Ю.Бойко підкреслив, що в цілому творчість Б.Лепкого, його роман "Мазепа" зокрема, ще не досліджені і не достатньо спопуляризовані - це справа майбутнього.

Високу, але таку ж загальну оцінку твору Б.Лепкого "Мазепа" ми знаходимо на сторінках статей та монографій: Є.Ю.Пеленського "Богдан Лепкий" /1943/, "Богдан Лепкий - поет" /1943/, М.Голубця "Білетевий шлях Богдана Лепкого" /1943/, В.Безушка "Богдан Лепкий" /1952/, В.Радзиковича "Українська література ХХ століття" /1952/, М.Савіцького "Богдан Лепкий - краківський амбасадор української культури" /1972/, "Білі плями і мішностійкий графарет" /1989/, "Богдан Лепкий" /1993/, М.Ільницького "Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті" /1991/, Є.Прісовського "Син України - син землі" /1992/, Ф.Погребенника "Слово, повернуте на крилах журавлиних" /1992/, "Богдан Лепкий" /1993/.

В 1992 році у Львові пройшла наукова конференція на тему "Молода Муза" і літературний процес кінця ХІХ - початку ХХ століття

1. Державін В. Історична белетристика Богдана Лепкого // Критика, 1936. - № 5. - С. 48.
2. Бойко Ю. Богдан Лепкий // Нова Україна. - 1942. - Ч. 250. - С.42.

в Україні і Європі". А в 1993 році відбулася наукова конференція в Тернополі під назвою "Богдан Лепкий - видатний український письменник".

Величезний інтерес для нас представляє збірник статей і документів /їх більше 100/ "Повернення Україні Богдана Лепкого", який вийшов друком у Чикаго, США, в 1994 році. Матеріали до огляду зібрав, упорядкував і видав племінник Б.Лепкого доктор Р.Смик. Рецензію на ці матеріали написав доктор філологічних наук, професор Ф.П.Погребенняк. У 1996 році за цієї ж редакцією було здійснене видання другої книги "Повернення Україні Богдана Лепкого", присвяченої 55-й річниці з дня смерті Б.Лепкого. Це видання нараховує 404 статті й документи.

В усіх вищезгаданих працях, крім статті З.Державіна, яскраво висвітлюється життєвий і творчий шлях Б.Лепкого, високо оцінюється в загальних рисах роман "Мазепа", більшою чи меншою мірою деталізуються характеристики дійових осіб твору, але глибокого комплексного аналізу роману "Мазепа" не було здійснено.

Об'єктом дисертаційного дослідження стали художньо-естетичні особливості епопеї-септалогії Б.Лепкого "Мазепа".

За мету ставиться здійснення комплексного аналізу твору. Виходячи з мети, поставлено такі завдання дослідження:

1. Дати теоретичне визначення понять "національно-патріотичне" й "загальнолюдське". Розглянути проблему взаємин цих понять у суспільному житті й літературі.

2. Розкрити постать Б.Лепкого в контексті історії української і світової літератури після довготривалого замовчування й обривування.

3. З'ясувати місце гетьмана І.Мазепи в історичному процесі та художньо-образне втілення його постаті в літературі й мистецтві.

4. Дослідити, як розвиваються поняття "національно-патріотичне" і "загальнолюдське" в романі Б.Лепкого "Мазепа"; новаторство письменника в трактуванні образу І.Мазепи, а також стиль і мову твору.

5. Обґрунтувати місце і роль роману "Мазепа" в світовому літературному процесі.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні наукові уявлення про епоху гетьмана Мазепи: О.Рігельмана "Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі", Ф.Вольтера "Оповідь про Мазепу", Д.Бантіш-Каменського "История

Малой Россія", "Жизнь Мазепы", М.Костомарова "Мазепа и мазепянци", С.Соловйова "Мазепа", Д.Яворницького "Історія запорізьких козаків", П.Меріме "Українські козаки та їхні останні гетьмани", М.Грушевського "Нарис історії українського народу", В.Антоняча "Про козацькі часи на Україні", Г.Хоткевича "Гетьман Іван Мазепа", І.Боршака й Ф.Мартеля "Іван Мазепа", О.Субтельного "Мазепянци. Український сепаратизм на початку XVIII століття", О.Оглобліна "Гетьман Іван Мазепа та його доба", М.Семчишина "Тисяча років української культури", Т.Мацьківа "Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709", про історичний період другої половини XVII - початку XVIII століття, про роль гетьмана Івана Мазепи в історичному процесі України.

Концептуальні засади дисертації базуються на основних положеннях понять "національно-патріотичне" і "загальнолюдське".

Методи дослідження, використані в роботі: логічний, історичний, аналітичний, індуктивно-дедуктивний.

Матеріалом дослідження стали: септалогія Б.Лепкого "Мазепа", праці видатних істориків, які висвітлюють події в Україні кінця XVII - початку XVIII століть, документи, що стосуються створення циклу, а також твори видатних класиків європейської літератури, присвячені Іванові Мазепі.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз твору Б.Лепкого "Мазепа", розглядається відображення письменником історичної доби Івана Мазепи в контексті світової літератури. Визначається місце епопеї-септалогії в літературному процесі XIX століття.

Практичне значення дисертаційного дослідження ґрунтується на тому, що його положення й висновки можуть використовуватися в навчальному процесі не лише філологічних вузів / в курсі "Історії української літератури першої половини XIX століття"/, а й нефілологічних /технічних і гуманітарних/, зокрема в курсі "Історії української культури".

Фахівці в галузі історії літератури можуть скористатися інформацією про художню своєрідність роману Б.Лепкого "Мазепа", про стиль і творчу манеру письменника. Матеріали дисертації будуть корисні для дослідників періоду правління гетьмана Мазепи. Окремі положення роботи можуть використовуватися психологами і педагогами, зокрема, інформація про особливості впливу популярної книги на читачів.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданнях

кафедри української літератури Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова. Основні її положення викладені автором у збірниках статей, що вийшли у фахових наукових виданнях: "Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє" /Одеса, 1995/, "Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні" /Одеса, 1996/, "Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга друга" /Чикаго - Україна, 1996/, в науково-методичному журналі "Наша школа" /Одеса, 1996/. Матеріали дисертації висвітлені в п'яти публікаціях.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і бібліографії.

ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовується актуальність обраної проблеми, завдання й мета роботи. В процесі огляду історії вивчення творчості Б.Лепкого, визначаючи ступінь дослідженості творчого доробку письменника, його історичного роману "Мазепа", зокрема в аспекті національно-патріотичного й загальнолюдського, автор торкається питання причин, що перешкождали повному проникненню дослідницької думки в творчість великого майстра слова, гуманіста й філософа, підкреслює, що основними такими причинами були тоталітаризм і спотворення самих понять "національно-патріотичне" і "загальнолюдське".

Теоретико-методологічним підґрунтям роботи послужили праці: І.Я.Франка "Поза межами можливого", "Промова на квілеї М.П.Драгоманова", "Суспільно-політичні погляди М.Драгоманова", М.П.Драгоманова "Чудацькі думки з національного питання", В.Б.Антоневича "Погляди українофілів", М.С.Грушевського "Хто такі українці і чого вони хочуть", Д.Донцова "Дух нашої давнина", В.Липинського "Листи до братів-хліборобів", В.Жаботинського "До питання про націоналізм", "Наука з Шевченкового квілею", Б.Лепкого "Про життя великого поета Тараса Шевченка", О.Багана "Націоналізм і націоналістичний рух", Г.І.Кувіцина "Загальнолюдське в літературі", в яких обґрунтовується під тим чи іншим кутом зору думка про відродження Соборної Української Держави в її найкрайших демократичних і гуманістичних традиціях, відстоюється позиція про цінність кожної окремої національної мови, національної культури, що в сукупності складають невід'ємну скарбницю загальнолюдської культури, їх збереження і розвиток.

У вступі також висвітлюється своєрідність підходу до розв'язання проблеми відродження української державності, понять "національ-

но-патріотичне" і "загальнолюдське" Б.Лепким, розглядається його творчість в оцінках М.Свшана /"Під прапором мистецтва"/, Б.Рубчака /"Пробний лет"/, М.Семчишина /"Тисяча років української культури"/ та інших дослідників.

У першому розділі - "Художньо-мистецька та наукова Мазепіана" - вивчається місце і значення в світовому мистецтві й історіографії українського гетьмана другої половини XVII - початку XVIII століття Івана Мазепи - особистості, за оцінками багатьох істориків і діячів мистецтв світу, складної, суперечливої, але, безумовно, цікавої, вадатної.

З точки зору російської історіографії та художньої літератури /Д.Вантш-Каменський - "Історія Малої Росії", "Життя Мазепи", О.І.Рігельман - "Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі", С.М.Соловйов - "Читання й оповіді з історії Росії", О.С.Пушкін - стаття "Спростування на критяки", поема "Полтава", Ф.Булгарін - роман "Мазепа", Д.Л.Мордовцев - роман "Цар і гетьман"/, Іван Мазепа - прельбодій і зрадник, що заслуговує на церковну анафему. В російській літературі лише К.Рильєв у поемах "Мазепа" і "Войнаровський" представив українського гетьмана втіленням свободи, а не владолюбним егоїстом. Сама концепція порушення проблеми в той час була вже революційною. Піднісши Мазепу на п'єдестал героїзму, засуджений на шабеницю поет висловив у цих творах свої власні волелюбні думки.

Цікаве втілення образу українського гетьмана в західноєвропейській літературі в творчості Дж. Г.Байрона /поема "Мазепа"/, француза В.Гюго /поема "Мазепа"/, німців А.Мея /драма "Степовий король"/, Р.К.Готшалля /драма "Мазепа"/, А.Мютцельбурга /повість "Мазепа"/, поляків Ю.Словацького /трагедія "Мазепа"/, Б.Залеського /"Думка Мазепи"/, З.Богданка /драма "Ян Мазепа"/, Ф.Равіта-Газронського /"Пан гетьман Мазепа"/ та інших. Мазепа в інтерпретації західноєвропейської літератури, епохи романтизму - це відчайдух на дякому коні, що ладен приборкати дяке козацьке плем'я, розгукздане і водночас неможірно відважне. Прив'язаний до спяни дякого коня, він нагадував Прометея, прикутого до скелі. Він став символом безсмертної душі, що безстрашно дивиться в обличчя смерті.

Таке ж неоднозначне ставлення до гетьмана Мазепи й українських істориків та письменників. М.Костомаров у монографії "Мазепа і мазепинці", М.Грушевський в "Нарисі історії українського народу" різко критикують гетьмана за його антидемократичні погляди і

вадмірну прахальність до старшина. Д.Яворницький в "Історії запорізьких козаків", В.Антонович в історичній розвідці "Про козацькі часи на Україні", О.Суботельний в працях "Україна. Історія", "Мазепанці", О.Оглоблін в роботі "Гетьман Іван Мазепа і Москва", тверезо оцінюючи вади характеру Мазепа - приватної особи, його політичні прорахунки, вважають його єдиним реальним політиком того часу. Найвшу оцінку діяльності гетьмана Мазепа дала Г.Хоткевич у монографії "Гетьман Іван Мазепа", історики І.Боршак і Р.Мартель в історичному варіанті "Іван Мазепа", Т.Мацьків, що слушно порівнює Мазепу з Бісмарком, оскільки "обидва ці видатні державники поставили собі вразну ціль політики - об'єднання своїх батьківщан" ¹.

Цікаво підійшла до образу Мазепа й українська художня література. Т.Шевченко /вірші "Іржавець", "Чернець", повісті "Блазнець", "Музикант"/, С.Руданський /поема "Мазепа гетьман український"/, М.Стариський /роман "Молодість Мазепа"/, В.Сосюра /поема "Мазепа"/, Митрополит Іларіон /І.Огієнко/ /драма "Розп'ятий Мазепа"/ також, не унікаючи розмови про тіньові риси характеру Мазепа-людина, підкреслюють величезне значення його постаті в українській історії.

Музичні твори з життя гетьмана Мазепа писали: угорський композитор Ференц Ліст /симфонічна поема "Мазепа"/ і російський - Петро Чайковський /опера "Мазепа"/, українець Петро Сокальський /опера "Мазепа"/ і француз Еміль Неріні /опера "Мазепа"/.

У малярстві образ Мазепа увічнили: Теодор Жеріко /олійний образ "Мазепа"/, Ежен де Лякруа /олійний образ "Мазепа"/, Орас Верне /два олійні образи: "Мазепа оточений ківнями" та "Возка у погоні за Мазепом"/, Луї Буланжер /великі олійні образи: "Покарання Мазепа", "Смерть Мазепа"/ та інші.

Всі вищерозглянуті твори, присвячені Мазепі, різні за художньою формою і творчою манерою, але всі вони об'єднані високими художньо-естетичними якостями і належать до найкращих перлин у загальнолюдській культурі. Проте, особливе місце серед творів даної тематики посідає роман Б.Лепкого "Мазепа".

Образ бунтівного гетьмана невідступно хвилював душу письменника ще на зорі його творчості. І вже в ранніх поезіях "Полтава", "Ой гіркі тоті бенкетя" /1906/, "Мазепа" /1908/, "Батуринські руїна" /1911/ письменник порушує проблему національно-визвольної бо-
І. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709. - Мюнхен: Український вільний університет, 1988. - С. 186.

ротьби в Україні, реабілітації гетьмана Мазепи. Вже годі голос поета-патріота зазвучав твердо і впевнено. Ці вірші були неначе окремими дрібними ескізами до створення чогось грандіозного, небувалого ще в літературі, вітчизняній і зарубіжній. Тому, вивчивши й опрацювавши величезний за обсягом історичний матеріал, літературну, музичну й малярську спадщину, присвячені Мазепі, і, пропустивши їх крізь свої мозок, душу і серце, Б.Лепкий подарував світові семитомний історичний роман "Мазепа". Цей твір задумувався автором як паяк повістей, але ряд авторитетних літературознавців - Ю.Бойко¹, М.Замомря², Р.Соловчук³ - слушно називають паяк "Мазепа" романом. Тому і ми схилиємося до думки про те, що паяк "Мазепа" Лепкого - роман.

У 1926 році вийшло три книги циклу "трилогія": I - "Мотря", II - "Мотря", III - "Не воявай". На цьому паяк повинен був завершитися, але в 1927 році вийшла наступна книга циклу - "Батурян". Далі - вже у 1928 році - "Полтава" /I частина "Над Десною"/. В 1929 році виходить друга частина "Полтави" - "Бої". Але дія "Полтавов" не кінчалася. Після битви Мазепа втік із Карлом до Бендер. Після смерті гетьмана залишилася волелюбна ідея, перейнята його наступниками. Розвиток подальших подій Лепкий намірився показати в черговому двотомнику "Орлик", щоб закінчити епопею дев'ятого княгою під заголовком "Войнаровський". Але задуму цьому не судилося здійснитися. Шеститомного "Мазепу" було заатаковано зліва й справа. В.Державін у вищезгадуваній статті затаврував його як твір "шовіністичний", а критика з іншого табору закинула "перевантаження лірикою", "чималі зусилля, щоб підтягнутися під вимоги епіки", "дань добі"⁴ тощо. Врештешт такою критикою, Лепкий, здавалося, поставив останню крапку над тією працею, оскільки наступними роками видавав далі твори з історичної тематики, але вже не пов'язані з Мазепою. Лише в 1955 році, після смерті письменника, його брат Лев Лепкий опублікував у Нью-Йорку рукопис, призначений для

1. Бойко Ю. Богдан Лепкий // Нова Україна, 1942. - С. 42.
2. Замомря М. Сторінка спадщини // Повернення Україні Богдана Лепкого. М-ля за ред. Смика Р. // Чикаго - Україна: 1994. - С. 269.
3. Соловчук Р. Богдан Лепкий повертається до нас. - Там же. - С. 274.
4. Пеленський Є.Ю. Богдан Лепкий. - Львів: 1933. - С. 14.

першого тому "Орляк". Так народилася остання книга циклу "Мазепа" під заголовком "З-під Полтави до Бендер". Замовчуваній упродовж кількох десятиліть, твір був надрукований повністю в Україні лише в 1992 році завдяки подвизницькій діяльності пана Р.П.Смика, племянника Б.Лепкого. Але кількома роками раніше виходів в світ цього твору передувала стаття 6.Волошка "Треба говорити вголос", в якій автор висловлює твердження про те, що "...роман Лепкого "Мазепа" виявив націоналістичні збочення автора. І говорити про це слід відверто"¹. Отже, й справді давно настав час вголос і відверто заговорити про художньо-естетичне й історичне значення роману Б.Лепкого "Мазепа", про новаторський підхід автора у розкритті складного образу гетьмана Мазепа та його суперечливої політики.

Другий розділ дослідження - "Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б.Лепкого "Мазепа" - складається з двох частин.

Перша частина розділу - "Проблеми, характери" - присвячена художньо-естетичному втіленню в романі понять "національно-патріотичне" й "загальнолюдське", розкриттю основних проблем і характерів твору.

Центральний образ роману, гетьман Мазепа, є уособленням по суті державотворчач поглядів самого Б.Лепкого - філософа й гуманіста, втіленням його високої громадянської позиції. Письменник свідомо йде назустріч найбільшим труднощам, щоб послідовно, крок за кроком представити читачеві постать гетьмана Мазепа в усій її складності, розкриває внутрішні психологічні й історичні причини суперечливої його політики, логічно доводячи художніми образами, що ця суперечливість завжди випливала з державної кінечності.

В романі "Мазепа" національно-патріотичні мотиви тісно переплітаються із загальнолюдськими. В ньому, як у Біблії, виразно представлено одвічні філософські проблеми: "любов і ненависть", "життя і смерть", "честь і безчестя", "вірність і зрада". А серед них надзвичайно яскраво письменник висвітлює проблему сенсу людського буття, морального вибору, вірності і зради.

Друга частина розділу - "Стиль як єдність художнього змісту" - присвячена стилю роману Б.Лепкого "Мазепа", в якому органічно злилася гострий реалізм з елементами символізму і навіть містицизму; прозорий, витончений ліризм оповіді і м'яка іронія, що переходить часом у їдкий сарказм. Саме ці риси й надають романові Б.Лепкого неповторності, яскраво вирізняють його з-поміж інших творів, присвячених Мазепі. В усьому відчувається його небуденний талант порт-

ретяста, пейзажиста, баталіста. Лепкий мислить, як маляр, тому в романі ми не знайдемо жодного невиразного образу, нечіткої деталі. Другорядні образи твору такі ж рельєфні, як і головні, просто вони лише дещо відсунуті на другий план розлогого полотна і пам'ям яскравіше висвітлюють і доповнюють його перший план - образ Мазепа. Письменник характеризує другорядні образи більш лаконічно і смко, через окремі риси зовнішності /вуса, очі, рука/, елементи одгу, але жоден із них не позбавлений психологічної глибини й сили.

Всі образи твору, головні й другорядні, великі й малі, цілком контрастні, взяті разом набувають глибоко символічного звучання, створюють багатогранний і неповторний образ Україна. Так, символом її визвольних змагань, її трагічної долі в романі є образ гетьмана Мазепа. З образом Україна також асоціюються в романі й усі жіночі образи - Мотря, Одарка, Ганна, Любов Федорівна, тітка Лідія та інші. Продовжуючи славні традиції Т.Шевченка, Б.Лепкий трактує жінку душою як скарбницю української духовності, Берегиню її найкращих традицій. Уособленням Україна, голосу її народу в романі є й мандрівні старці - лірники, ворожбити. Вони вносять до реалістичного твору елемент фантазії, містицизму /ворожоба, видіння, сні, пророцтва, прикмети, передчуття трагічних подій, молитва за Україну/ і є урівноваженням, збагаченням його художніх засобів вираження.

Образ трагічної долі Україна широко представлений у романі християнською й українською народною символікою, що тісно пов'язані між собою. Часто автор порівнює гетьманську булаву, владу з тяжким Хрестом, що прийдеться нести на нову, українську Голгофу.

Мальовничий Різдвяний вертеп з його алегоричними дійовими особами також є передвісником того, що невдовзі весь гетьманський дім, Україна перетвориться на суцільний кривавий вертеп. В образі Різдва долі Україна Лепкий змальовує і грандіозне полотно - Полтавську битву. Також яскраво й правдиво змальовує Лепкий інше жакливе і геть-го потворно-близвірське театральне дійство - анафемування Мазепа. В тому магічному обряді, подібному до язичницького, разом із солом'яним опудалом на площі в Глухові ніби згоріла і доля Україна: залашки її державності і сподівання на волю. Слід відзначити, що в усьому розмаїтті засобів творення образу трагічної долі Україна, вогняна стихія посідає в романі провідне місце: це й передчуття Войнаровського під час бесіди з Мазепою біля палапочого комина, і пророцтва ворожбитів про вогняний дощ над Полтавою, це і пар-"піротехнік", що любить "огненную потіху"¹, і свої дитячі забави втілює

в страшну дійсність. Це також і "кольорасті вогні" феєрверку над Кочубеєвим маєтком, що розсіялася, як райдужні мрії, викреслюючи в небі хрест. Символами розколу України в романі стають розколота ікона, розколота бандура. Цей народний інструмент, що символізує Україну, в кінці роману набуває і значення спадкоємності поколінь, духовного заповіту, коли змиряючий гетьман передає його в молоді й дуки рука і просить докінчити за нього недоспівану пісню – незакінчену справу. Таким же символом є й потрошена Чечелева шабля, яку підібрала дітя і поклади в хаті біля ікони. В такому ж плані розглядаємо й цілий ряд символічних образів: коня як символу долі; годинника, що символізує життя; каменя, що уособлює силу, непоко-ру; образа місяця, сонця, зір, річок; осені як символу мудрості, пори підведення підсумків. Невипадковою також є в романі й завершальна фраза: "Вся ніч /Карло XII/ читав Плутарха і Псалтир"¹. За її лаконізмом криється глибинний підтекст. Плутарх – давньогрепський філософ–мораліст і письменник. В центрі моралі Плутарха стояли поняття "освіта", "просвіта" й "філантропії". Історична ж оповідь Б.Лепкого, філософа і громадянина, в романі "Мазепа" також повністю підкорена моральній проблематиці і пройнята високим пафосом національного патріотизму і волелюбства. Тому ця остання фраза твору є квінтесенцією його національно-патріотичного і загальнолюдського змісту. В ній закладено часто повторюваний у романі образ "молитви за Україну", споконвічну мрію про державу, в якій, за вченням Платона і Плутарха, панували б індивідуальна добродійність і громадська справедливість, високий рівень культури і гуманізм.

Яскравим образністю і глибокою символікою позначені й назви глав чотирьох перших розділів роману "Мазепа": "Мотря" /том I і II/, "Не воявай" та "Батурин". Кожна глава з означених розділів характеризується великою художньою досконалістю і формальною завершеністю, а тому сприймається як окремий твір–мініатора – історична новела. Назви ж їх, яскраві й промовисті, створюють цілу низку неповторних мікро-, макро- і мегаобразів усього твору: "Цар", "Слухай, що Мешников скаже", "Як ця рана болить", "Сва", "Бандура", "Кольорасті огні", "Я, Кочубеїха!", "Щастя...", "Білі коні", "Зертел", "Карлак-чоловік", "Очі", "Недоспівана пісня", "Каменюка", "Ладар у блискучій зброї" тощо. Кожна з цих назв виконує також і

1. Лепкий Б. З-під Полтави до Бендер. – К.: Дніпро, 1992. –

роль своєрідного епіграфа, надає оповіді в цілому більшої рельєфності й динамізму.

Мова і стиль твору характеризується також і величезною кількістю використаних у ньому народних прислів'їв, приказок та пісень. При цьому письменник не лише щедро, але й завжди тактовно і вдало застосовує в тексті народну творчість, не створюючи при цьому враження несмаку й штучності. В романі також використано не лише справжні народні пісні, а й стилізовані, як от авторські "молитви за Україну", змальовання українського степу, написані в дусі народних історичних пісень. Серед авторських пісень використано й Мазепану думу "Ой, біда, біда тій чайці небозі..."

Бездоганно опанувавши українську мову XVIII століття, автор вдало використовує в романі архаїзми і в лексичці, й у фразеології. Він також органічно зумів поєднати лексичні й фразеологічні особливості мови західних і центральних земель України.

Оскільки Б.Лепкий не лише блискучий письменник, але й малює, то мова роману "Мазепа" характеризується ще й "мовою фарб". Найромантичніші I, зав'язка твору, і II частини, "Мотря" - написані в ніжних пастельних і яскраво-прозорих, акварельних тонах. Поступово у II-й частині конфлікт твору загострюється, зростає психологічна напруга. Панівним стає білий колір /Різдвяні пейзажі, білі коні, біла пані тощо/, що розкладається на всі кольори спектру, і Б.Лепкий це блискуче демонструє далі. Найпсихологічніша частина твору III - "Не вбивай" - написана контрастними - похмурами, темними і кривавими - тонами /нічні таємні політичні переговори, роздуми Мазепи над минулим і майбутнім України, страта Кочубея і Іскри тощо/. У найтрагічнішій частині твору, "Батурия", IV, переважають червоний і чорний, кольори крові і згарищ. Ці тони залягають панівними в двох наступних частинах "Полтава" /V, "Над Десною", VI, "Бої"/, сповнених героїчного пафосу. Але кольорова гама тут поступово змінюється, стає різноманітнішою і соковитішою. Остання частина твору "З-під Полтави до Бендер" /VII/ характеризується спадом напруги. Картина квітучого степу стає її істотною ознакою. Але дедалі кольори стають спокійніші і в кінці твору повністю переходять у золоті й ніжні - осінні. Хоч у цілому твір "Мазепа" присвячений одному з найтрагічніших періодів української історії, але кольори жалоби не стали в ньому панівними, а червоний у Б.Лепкого, письменника-гуманіста, є не лише ознакою крові й страждань, а й символом любові й життя.

Слід також звернути увагу на ще одну вельми істотну рису твору: як у мові Б.Лепкий органічно застосував усі лексичні й фразеологічні особливості мови західних і центральних регіонів України, так і в "мові фарб" Б.Лепкий - маляр геніально використовує кольора західноукраїнських орнаментів - усі відтінки жовтого, зеленого й брунатного, "осінні барва", і кольорову гаму східноукраїнських орнаментів - білого, червоного і чорного, що саме по собі в контексті всього твору також набуває глибоко символічного значення - прагнення об'єднання всіх українських земель в єдиній могутній і незалежній Українській Державі, вимріяний не одним десятком поколінь українців.

Висновки. У Висновках підводяться підсумки дослідження, констатується своєрідність поєднання Б.Лепким у романі "Мазепа" національно-патріотичних і загальнолюдських мотивів. Новаторство письменника полягає в тому, що він був першим в історії світової літератури, хто присвятив великому гетьманові Мазепі семитомний роман, представивши події початку ХУІІ століття в Україні, не відступлячи від трагічної правди історії. Лепкий був також першим, хто зламав встановлений у літературі стереотип українського гетьмана Мазепа, створивши образ мудрого державного мужа, що прагне здобути для свого народу свободу. Новаторство Лепкого полягає і в тому, що він зумів узагальнити на сторінках свого роману все, що було найпрогресивнішого в історії української суспільної думки /ідеї М.Драгоманова, І.Франка, В.Антоновича, З.Винниченка, М.Грушевського, З.Доботинського, Д.Донцова, В.Липияського та ін./, і вивести свою концепцію майбутньої української держави. Соборна Україна за Б.Лепким - це правова держава з демократичними формами правління, з високо освіченими і високо моральними людьми на чолі. Як справжній філософ і Гуманіст, Лепкий гостро ставить у романі ряд одвічних філософських проблем: "людина і влада", "людина і суспільство", "сенс людського буття", "проблема морального вибору", але завжди в центрі його уваги Людана, її складний духовний світ.

Мова і стиль роману Б.Лепкого характеризується багатомовністю, яскравою символікою - релігійною християнською і українською народною. Всі морально-етичні й художньо-естетичні особливості роману Б.Лепкого "Мазепа", взяті разом, роблять цей твір у контексті світової літератури саме українським романом, унікальним явищем у скарбниці загальнолюдських цінностей.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях:

1. "Мазепа" Богдана Лепкого: мотивація вивчення в школі // Наша школа. - 1996. - С. 26 - 28.
2. Виразний голос патріота // Повернення України Богдана Лепкого: Друге видання, присвячене 55 - річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого: Збірник статей за ред. Смика Р. // Чикаго - Україна: 1996. - С. 304.
3. Романтична постать на історичному тлі // Повернення України Богдана Лепкого. Друге видання, присвячене 55 - річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. Збірник статей за ред. Смика Р. // Чикаго - Україна: 1996. - С. 305.
4. Українська національна ідея в творах Богдана Лепкого // Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє. Збірник статей // Україна - Одеса: 1995. - С. 55 - 56.
5. Багатогранна постать філософа - патріота // Культурно - історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні. Збірник статей // Одеса: 1996. - С. 56 - 58.

Анотація дисертації

Соколова В.В. Національно - патріотическое и общечеловеческое в романе Богдана Лепкого "Мазепа".

Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. - украинская литература, Одесский государственный университет им. И.И.Мечникова, Одесса, 1997.

В работе на идейно - проблемном и формальном уровнях рассматривается взаимосвязь национально - патриотического и общечеловеческого начал в романе Богдана Лепкого "Мазепа"; устанавливается зависимость художественных особенностей от проблематики романа, а также раскрывается новаторство произведения в истории мировой литературы.

Установлено, что национально - патриотические проблемы, поставленные Богданом Лепким в романе "Мазепа", общечеловечески по своему содержанию. Основными же проблемами произведения являются "человек и власть", "человек и общество", "жизнь и смерть", "любовь и ненависть", "честь и бесчестье", "верность и измена".

Sokolova V.V. National-patriotic and common to all mankind in the novel by Bogdan Lepkiy "Mazepa" Dissertation for candidate degree in Philology. Speciality 10.01.01 - Ukrainian literature, Odessa State University, Odessa, 1997.

In the thesis the correlation of national-patriotic and common to all mankind as presented in the novel dy Bogdan Lepkiy "Mazepa" is considered on the ideological-problematic and formal levels. The dependence of the stylistic peculiarities on the problematics of the novel is established. The innovation of the novel in the history of the world's literature is also shown.

It was determined that national-patriotic problems raised by B. Lepkiy in the novel "Mazepa" are human in content. The main problems of the novel are: "man and power", "man and society", "life and death", "love and hatred", "honour and dishonour", "loyalty and betrayal".

Ключові слова:

Відродження
духовність
Соборна Україна
гуманізм
національно-патріотичне
загальнолюдське

Key words:

Revival
Spirituality
Soborna Ukraine
Humanism
National-patriotic
Common to all mankind

V. Sokolova

Здано до набору 08.04.97 р. Підписано до друку 10.04.97 р.
Формат 60x84/16. Папір офсет. Обсяг 1 ум. др. арк.
Наклад 100 прим. Замовлення 228.
Надруковано НВФ "Астропринт", Одеса, 270058,
Французький бульвар, 24/26.
Тел. 68-77-33, 26-98-82.

Ab 31. 1940

436058

AB 37.598